

Dr IVO PERIĆ
Dubrovnik

Tri historioografske studije Dinka Foretića

Prije mjesec-dva, u izdanju Matice Hrvatske u Zagrebu, izašao je iz štampe već dugo očekivani zbornik »Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri«. Ideja da se izda taj zbornik potekla je još prigodom proslave 100-godišnjice Narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri, kojom su prigodom održani i znanstveni simpoziji u Zadru i Puli.

Pred nama je sada, evo, voluminozna knjiga velikog formata sa 500 stranica. Objavljeno je u njoj ukupno 18 radova: 9 sa dalmatinskom i 9 sa istarskom tematikom iz pera šesnaestorice autora.

Dr Dinko Foretić, direktor zadarskog Historijskog arhiva i profesor tamošnjeg Filozofskog fakulteta, zastupljen

je sa tri studije, koje zajedno zauzimaju 172 stranice, ili 34,5% od cjelokupnog prostora u zborniku. Kako se te studije i svojim opsegom i svojom naučnom serioznošću ističu u toj inače vrlo vrijednoj publikaciji, potrebno je da se na njih posebno osvrnemo.

U studiji »O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovini 19. stoljeća do prvog svjetskog rata« (str. 9—45) — Foretić je prikazao u prvom redu državno-pravni odnos Austrije prema Dalmaciji i državno-pravni položaj Dalmacije u habsburškoj monarhiji, zatim je donio mnoštvo zanimljivih podataka o dalmatinskom stanovništvu i njegovu zanimanju. potom posebne analitičke osvrtne na stanje i razvoj poljoprivrede, šumarstva, ribarstva, vinogradarstva, maslinarstva, voćarstva, industrijskog bilja i stočarstva. U okviru razmatranja prerađivačke radinosti, autor je dalje vrlo dokumentarno predočio razvoj energetske snaga, mineralne sirovine za industrijsku preradu, industriju cementa, karbida i cijanamida, proizvodnju morske soli, cigle, sapuna, stakla, preradu ribe, proizvodnju likera i ostalih artikala na bazi poljoprivrednih sirovina. Veoma iscrpno prikazani su i trgovina, bankarstvo, željeznički i pomorski saobraćaj. Kad se pročita ta studija dobiva se potpuno jasna slika o ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća. Iako je Austrija svojom politikom prema Dalmaciji usporavala privredni razvoj ove pokrajine, ondašnje privredne snage stalno su pokazivale vlastite inicijative i, narušavajući tuđinske okove, kročile svom cilju, poticane životnim potrebama i logikom napretka.

Druga Foretićeva studija: »Društvene prilike u Dalmaciji od polovine 19. stoljeća do prvoga svjetskoga rata« (str. 46—76) — sadrži mnoštvo novih i zanimljivih podataka, sustavno prezentiranih, preko kojih se reljefno mogu sagledati navedene prilike. Foretić je prvenstveno, nakon kraćeg uvodnog pristupa, ukazao na obaveze, kojima je bilo podložno stanovništvo Dalmacije (posebno seosko stanovništvo: kroz poreze i prireze, kmetska davanja, redovine ili poreštine, izloženost liharstvu itd.). Zatim je prikazao životne uvjete gradskog proletarijata i radnika uopće u okviru ovih pitanja: odnosi između domaćih i stranih radnika, životni uvjeti radnika, zdravstveno osiguranje i socijalna zaštita radnika. Veoma dokumentarno je dato i poglavlje o prosvjetno-kulturnim, školskim i socijalno-zdravstvenim ustanovama. U završnom dijelu te studije ocrтана su i politička prava radnih masa u Dalmaciji. Na osnovu svega toga Foretić je zaključio da su »u okvirima Austrije radne mase dalmatinskog pučanstva živjele u veoma teškim društvenim prilikama, težim nego u ostalim austrijskim pokrajinama«, pa zbog toga »i klasna svijest tih masa nije bila dovoljno razvijena«. Naime — »ona se nalazila u stadiju formiranja«.

Treća Foretićeva studija: »Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji (1865—1900)« — veoma je opsežna (str. 87—190), i predstavlja najveći prilog zbornika. Iza uvodnog pregleda organizacije dalmatinskih općina u predustavnom periodu austrijske uprave (1813—1861), autor se osvrnuo na administrativnu podjelu teritorija Dalmacije u 19. vijeku, zatim na tok radnji oko donošenja općinskog pravilnika i izbornog pravilnika za općine i njihove osnovne odredbe, kao i mišljenja suvremenika o tim pravilnicima. Prikaz prvih općinskih izbora (1865—1866) dat je veoma dinamično, počev od priprema za izbore i njihova početnog toka, preko sukobâ u Kninu, Drnišu i Stonu, i događaja u Trogiru i Omišu. Režim je u izbornim oscilacijama koristio vojne intervencije, razvijao vjerske i socijalne suprotnosti. Izborna propaganda autonomnaša, podržavana podrškom režimske birokracije, izazivala je svađe, sukobe i apstinencije birača. U daljnjem izlaganju, Foretić je ocrtao aktivnost novih općinskih uprava u borbi za izjednačenje jezika u školstvu. Borba za općine u vremenu od 1868. do 1875. godine, borba da za njihov prelazak iz autonomnaških u narodnjačke ruke, dao je niz pobjedonosnih rezultata u Dubrovniku, Korčuli, Šibeniku, Sinju, Makarskoj i drugdje. U posebnom poglavlju prikazana je potom akcija dalmatinskih općina u povodu prve posiete Dalmaciji cara Frana Josipa I (1875). Nakon toga dat je pregled borbe za preostale dalmatinske općine u periodu od 1875. do 1900. godine. Najžešća borba vodena je u Splitu, ali je i ona (1882. g.) pobjedonosno okončana. Do 1900. godine sve dalmatinske općine su bile ponarodjene osim one u Zadru, koja je i nadalje ostala u rukama autonomnaša. U toj studiji lijepo se vidi kako je »narodna stranka, iako nije ostvarila svoj program sjedinjenja sa Hrvatskom postigla nacionalno, političko i kulturno osvištenje naroda«. Naime: »Oslanjajući se odmah ispočetka na najšire mase naroda i na omladinu, i vrveći tamo svoj preporodni posao, narodna stranka je — kako to ispravno zaključuje dr Dinko Foretić — na političko poprište dovela nove snage, pune nacionalnog vitaliteta, koje su joj za uzvrat izvojevale punu pobjedu nad protivnikom, a sebi očuvale jezik i narodnost«.

Čitajući te Foretićeve historiografske studije, brižljivo istakne obilnom faktografijom i zreloom znanstvenom akribijom, dobiva se uvjerljiv dojam, da njihov autor, kao danas sigurno najbolji poznavalac dalmatinske prošlosti pod drugom austrijskom upravom (1914—1918), suvereno sagledava stanja i ljude u njihovom prostoru i vremenu, u onim društveno-ekonomskim i političkim okvirima, čineći svoje znanstveno kazivanje cjelovitim, zanimljivim, konkretnim. U tome je i temeljna vrijednost njegovih studija, koje su bile predmet ovog našeg osvrta.